

НЕОБЈАВЉЕНО ПИСМО П.А. РОВИНСКОГ

Чувени руски путник и слависта Павле Аполонович Ровински одиграо је значајну улогу у друштвено-политичкој и културној историји Црне Горе.¹ Његов чувени вишетошни рад „Црна Гора у прошлости и садашњости“ (1–3, Петровград 1888–1915) оригинална је енциклопедија живота црногорског народа, која и данас чува свој научни значај.

П. А. Ровински је проживио дуг и радан живот. Рођен је 26. фебруара 1831, а умро 15. јануара 1916. Тако се почетком 1991. године пуни 160 година од његовог рођења и 75 година од његове смрти. Обиљежавајући те знамените датуме, ми нудимо читаоцима часописа „Историјски записи“ писмо П.А. Ровинског, које до данас није објављено.

Писмо је написано 19. фебруара 1902. године на Цетињу, и то академику Александру Николајевичу Пипину (1883–1904), познатом историчару књижевности. П. А. Ровински се дружио с Пипином још од гимназијских дана и дописивали су се готово у току читавог живота. Куда год га је судбина носила, Павле Аполонович је увијек налазио времена да напише писмо свом присном пријатељу. У фонду А. Н. Пипина, који се сада чува у Државној јавној библиотеци под називом „М. Е. Салтиков Шћедрин“ у Лењинграду², скупљено је 80 писама П. А. Ровинског, упућених из Цетиња, Београда, Котора, Сарајева, Њујорка, Хавра, Цириха, Женева и других градова. Ни једно од ових писама до сада није потпуно објављено.

Ми смо одабрали писмо које Ровински упутио одмах по доласку на Цетиње, за вријеме свог четвртог боравка у Црној Гори. До тада је он био

1 Душан Мартиновић, „Павле Аполонович Ровински (1831–1916)“, Портрети (Библиографски преглед), Цетиње 1983, стр. 127–141; Л. А. Котљарска, Е. В. Михајлов, М. М. Фрејденберг, „Библиографија радова о П. А. Ровинском“ – у књ.: П. А. Ровински (1831–1916) и његово вријеме. Високошколски тематски зборник радова, Калинин 1988, стр. 125–136.

2 ГПБ, фонд № 631, № --722–725.

у Црној Гори у мају 1879. године, у децембру 1885, у децембру 1887–1894. год., и од 1895. до 1896. године.³ Павле Аполонович је добро познавао готово све представнике интелигенције и чиновништва. Његов углед је посебно порастао када је угледао свијет први том његовог рада „Црна Гора у прошлости и садашњости“ 1888. године.

У писму које објављујемо говори се о свечаном дочеку који су Ровинском приредили у Црној Гори, у част његовог повратка у фебруару 1902. године. Тај дочек изазвао је код Павла Аполоновича топла осјећања, тако да он узвикује: „Како не бих волио ту земљу и народ кад и они мене воле!“

Осим тога, у писму се одражавају промјене у односу П. А. Ровинског према књазу Николи и његовој најближој пратњи. Много се тога промијенило од његовог првог доласка у Црну Гору: развио се бирократски апарат, повећала се експлоатација радних људи. У љето 1904. године на Цетињу је код Павла Аполоновича био у гостима његов стари друг и сарадник из револуционарне организације 60-их година „Земља и слобода“ Лонгин Фјодорович Пантјељев (1840–1919). Пантјељев се сјећао да се Ровинском нијесу допали системи који су се све више укорјењивали у Црној Гори „са развојем апсолутизма и његовог нераздвојног сапутника бирократије“. У вези са тим Ровински му је рекао: „До сада се све одржава због кнежевог међународног угледа али, кад њега не буде, претпостављам да ће пригушено незадовољство народних маса провалити, и до чега ће то довести – тешко је рећи“.⁴

У писму се осјећају и будуће промјене које П. А. Ровински повезује са „социјалистичким радничким покретом“. Документ (писмо) гласи:

„П. А. Ровински, Писмо А. Н. Пипину
Цетиње, 19. фебруар 1902. године.

Многопоштовани Александре Николајевичу:

Ти се, наравно, љутиш на мене – прво, што нијесам испунио твој задатак у Бечу, а затим због мог дугог ћутања.

Прије свега да ти објасним како сам умјесто у Беч доспио у Пешту.

Када сам у Петербургу на градској станици куповао карту напомену сам управнику да постоји веза која води преко Пеште, али ја свакако желим да путујем преко Беча. Међутим, на карти коју сам добио, није писало Беч, на што сам им скренуо пажњу. Одговорили су ми да не пише ни Пешта, и ја сам се тим задовољио. Пред сами одлазак контролор ми је погледао карту и рекао да у Одербургу морам пресјести у други воз који иде у Пешту. Када сам приговорио, он ми је на карти показао назив станице Csaza, о којој ја нијесам имао појма, као ни овај ко ми је издао карту. Мо-

³ Л. А. Нотљарска, М. М. Фрејденберг: Из историје славистике, „П. А. Ровински у Црној Гори“, Калинин 1989.

⁴ Л. Ф. Пантељеев, „Сјећања“. Москва 1958, стр. 559.

гао сам тада купити другу карту, с тим што би ми плаћена пропала, а нова би коштала 25 гулдена, што ми опет није одговарало, па сам се помирио са судбином . . .

Путовали смо брзо и ја сам се тјешо да ћу стићи раније, него кад бих ишао преко Беча. Али, ни тада нијесам имао среће, па сам на Цетиње стигао не пети дан како је требало, него тек девети.

У Фиуми сам пресједио дан и ноћ чекајући одлазак брода који, уз то, није пловио право за Котор, него само до Груже (Grupos, у околини Дубровника), гдје сам остао више од 24 сата. Затекао сам се ту на празник Светог Влаха, који није успио због лошег времена, а састао сам се и са својим пријатељима у Дубровнику. Отпутовао сам не бродом, него новом жељезничком пругом и стигао у Нови (Castel-Nuovo) у два сата, гдје сам морао преноћити, јер мјесни брод не плови ноћу.

Дакле, од тог времена почињу моји све чешћи сусрети са познаницима и пријатељима, а такође и са онима које нијесам познавао, али су они мене познавали као господина Павла и одмах су постајали моји познаници. У Котору ми је било као да сам међу својима: једне кочије су специјално мене чекале, иако ја о свом доласку нијесам никога унапријед обавјештавао. Свуда су ме успут заустављали, а у Његушима је била таква навала да сам се једва извукао. А тек, како је било дивно на Цетињу, ни описати се не може. Нијесам ја тај народ ничим задужио, а нијесам ни био у могућности, ипак су ме сретали тако срдачно, као да сам им близак рођак, или чак нека званична персона. Прве недјеље на Цетињу нијесам могао проћи од грљења и љубљења, готово са сваким пролазником. То се још увијек догађа, али само са онима који долазе из унутрашњости, одакле ми се многи јављају телеграфски. Ипак, један догађај ме посебно дирнуо: овдје живи један идиот који трчи по улицама и само мрмља или виче „њуња“ једину ријеч коју може да изговори. Идем ја тако улицом и чујем иза мене његов крик, али не обраћам пажњу. Онда он дотрча до мене, ухвати ме за руку позади, стиска је својим рукама, а главу припија уз моје раме. Значи, он је осјећао и примјећивао моје одсуство и видио да сам се вратио. Па, како не бих волио ту земљу и народ кад и они мене воле!

Са Власовим⁵ сам се јако спријатељио, заједно смо тували. Само, он се револтира због свега што се збива код главешина и дјелимично то осјећање преноси на цијели народ. Ја настојим да то некако ублажим.

Њаз, са читавом својом породицом, живи у Ријеци. Ипак, он често долази на Цетиње и ја сам му се једном приликом представио. Пријем није био као пређашњи, него хладан и уздржан. Толико је обасуо похвалама Власова, иако га мрзи свом својом душом. Из Ријеке ми се ипак јављао телеграфски, због послова које сам ја обавио. Према томе, мој званични положај се признаје.

⁵ Говори се о П. М. Власову, који је 1901. год. именован за руског министра-резидента у црногорској влади.

Смјестио сам се добро код свог ранијег газде, у собици која је мања него и једна до сада. Сједим тако у тој собици као у кутији. Али имам све што ми је потребно. У једном углу је полица за књиге које, међутим, још нијесу стигле и то ми мало загорчава живот, јер не могу да радим а посла имам, па ми зато беспосличење тешко пада. Колико год да ми је овдје добро, без посла ми је досадно, а што је најважније има и послова који се не могу одлагати.

Од мојих из Петербурга и из Гусевке⁶ почела су стизати писма и сада сам мало мирнији. Иначе сам био почео туговати и увече желио да се осамим у свом собичку, па сам и људе почео избјегавати. Сада сам се мало смирио, али још не могу да се утопим у свакодневни живот као што сам то раније чинио. Наравно да и старост донекле утиче на све то, али се често осјећа разлика у овом данашњем животу. Око мене је много нових људи који су до скоро били дјеца. Ја их још добро не познајем, па зато и не могу да успоставим одређене односе. Управо, у тим односима, у расположењу и карактеру масе и друштва осјећа се нешто ново, мени страном, а оно што је некад било као да је нестало. Наравно, ја се дружим са људима са којима сам се и раније дружио и ми живимо по старом. Међутим, други око нас живе другачије, а другачије мисле и осјећају и између нас и њих постоји некакав раздор, неодређен, неисказан и готово непримјетан, али он нам смета да се зближимо.

Што се тиче мојих службених односа⁷ ја сам као и раније самосталан и слободно извршавам своје задатке: преведем понешто са српског, штампано или писано (преводио сам из неке студије једну албанску прокламацију неког потомка Скендербега), поразговарам с понеким људима итд. Таквих послова има стално, ја их обављам прилично лако и не коштају ме никаквог труда. Међутим, без мене би било веома тешко и баш зато сам ја нашој мисији неопходан. Ако бих ја отишао и моје мјесто остало упражњено, како би се они тада снашли. Уосталом, мене се то и не тиче. Ја сам читаву ову годину провео у Црној Гори, догодине ћу отићи кући на одсуство, а затим ћу бити овдје још једну годину и дефинитивно отићи.

Међутим, ту око нас међу Албанцима као да се појављује некакав покрет: избијају крвави сукоби између њихових различитих племена који престају само посредовањем турске војске, понекад настају погранични сукоби између њих и Црногораца, завршавају се као нешто што није вриједно пажње. Ипак, таквих случајева је исувише много, док их раније готово да није ни било. Недавно су се близу црногорске границе сукобила два племена. Највеће албанско племе Миридити (католици) уложило је жалбу

6 Гусевна је имање П. А. Ровинског у Саратовској губернији, на ком су живјеле његова жена Марија Петровна и кћерка Зинаида.

7 П. А. Ровински је службовао у руској мисији у Цетињу.

страним конзулима у Скадру против султана зато што им је одузео стара права и привилегије. Осим тога, они траже да им се врати и њихов валија Преши-паша и пријете устанком. У Македонији, говори се, устанак је спреман: Сви су наоружани и прво што им је у плану то је рушење жељезничке пруге и телеграфа. Једном ријечју, по мом мишљењу ми стојимо на прагу устанка на Балканском полуострву, према којем се не могу мирно односити Бугарска, Србија и Црна Гора, као ни Русија и Грчка. Питање је какав ће став према том покрету заузети Европа и Русија.

Међутим, над погледаш да се у читавој Европи шири социјалистички раднички покрет, долазиш до убјеђења да се дешава нешто стихијско, нешто тако снажно и неизбјежно. Па чак се и сама природа збунила, погледај шта је починила у Шемахи а шта се код Вас догађа? Ми понешто сазнајемо из новина, само што је у страниј штампи веома мало информација. Само једно се може са сигурношћу предвидјети: жртва је маса, а смисла и користи, ама баш никакве. Жалосно!

Црногорску књижевност ћу ти послати око Пасхе, а буде ли готова послаћу ти и раније. Него, ради се о томе да у најновијој литератури има тако много бесмислица да и не заслужује да се зове литература. Ипак, ја је сву морам сакупити и средити за тебе. Нека ме неко обавијести о теби и уопште о вашим приликама.

Одано вас воли и много поштује

А. Ровински⁸

Евгениј Л. Немировски

(Превела са руског
Дурија Појатић)

⁸ Државна јавна библиотека М. Е. Салтиков – Шћедрин, Одсјек за рукописе, Фонд V-621, бр. 725, ел 60-63.